

A Ratio Educationis és az iskolai újságok

A 18. századi magyar művelődés ügyének egyik legnagyobb jelentőségű eseménye az egész magyarországi oktatásügyet átfogó rendelkezés, a Ratio Educationis 1777-i megjelenése volt. A kutatás sok szempontból foglalkozott vele eddig is, sajtótörténeti vonatkozásait azonban nem tárta fel részletesen. A Ratio Educationis oldaláról vizsgálva a kérdést FINÁCZY Ernő hatalmas levéltári anyagot feldolgozó munkája csak mellékesen, egy-két vonatkozását kiemelve szól a rendelkezésben említett lapról, bár a megállapításaihoz fűzött jegyzetek tanúsítják, hogy a vele kapcsolatos levéltári források megfordultak a kezén. Minthogy azonban nem akart a részletekben elveszni, e számára másodrendű jelentőségű ügyre nem tért ki bővebben.¹ A magyar sajtótörténeti munkák — elsősorban DEZSÉNYI Béla és KÓKAY György művei — regisztrálták az egyetemi lap létesítésének kudarcát, s rámutattak több hírlap, folyóirat kapcsolatára a Ratióban előírt újságolvasással. Az Országos Levéltár kancelláriai és helytartótanácsi iratai között őrzött dokumentumok nemcsak a budai egyetemen szerkesztendő lap létrehozásának kísérleteire vetnek fényt, de tartalmazzák több, a 18. századi magyar szellemi életben jelentékeny szerepet játszó művelődéspolitikus és tudós vele kapcsolatos javaslatait s lehetővé teszik egy évekkel későbbi másik lapalapítási kísérletnek, Horányi Elek javaslatának megismerését, amelynek létezéséről eddig is tudott az irodalom- és sajtótörténet, de sem szövegét, sem a Ratióval való kapcsolatát nem ismerte.²

¹ FINÁCZY Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I—II.* Bp. 1899—1902. A hetilapról: II. 359—360. — CsÓKA J. Lajos: *Mária Terézia iskola-reformja és Kollár Ádám.* Pannonhalma, 1936. című, a FINÁCZY által adott képet lényegesen módosító munkája a Ratio Educationis e dolgozat keretében tárgyalt részeit csak érinti.

² Legbővebben DEZSÉNYI Béla tárgyalja az ügyet *A Nova Posoniensia és az újságolvasók a XVIII. században* c. művében. = Magyar Századok. Bp. 1948. 156—158. — A Ratio Educationisban foglalt lapalapítással foglalkozó iratok:

OL A 39 Acta generalia

1779/5150: MAKÓ Pál, MOLNÁR K. János és STUR József javaslatai, valamint az egyetemi szenátus, a tanügyi bizottság és a helytartótanács velük kapcsolatos iratai — 1780/337: A győri kir. akadémia költségvetésével kapcsolatos iratok. — 1779/5117: Az *Allergnädigst privilegirte Anzeigen* példányainak megvásárlásáról ill. a belőle készítendő kompendiumról szóló iratok. — 1780/828: Az *Anzeigen* szerkesztőjének Humillima Declaratiója, benne a Beyträge... javaslatával, továbbá a vele kapcsolatos iratok és uralkodói döntés. — 1780/3433: Az egyetemi tanács 1780. május 4-i javaslata, a vele kapcsolatos iratok és uralkodói döntés. — 1780/5146: Az *Anzeigen* szerkesztőjének Humillima Nota-ja és a vele kapcsolatos iratok.

OL C 67 Ofner Bezirk, 1785. Fons 2—42: HORÁNYI Elek beadványa. — Fons 2—43: A helytartótanács levelei a pesti egyetemhez.

Az újságot olvasás beiktatása az iskolai oktatásba nem a Ratio Educationis újítása volt. Először COMENIUS *Schola pansophica*jában kapott helyet, majd ezt követően H. A. FRANCKE pietista szellemű tantervében, az *Ordnung und Lehr-Art, wie selbige in dem Pedagogio zu Glaucha an Halle eingeführet ist* című művében írja elő latin és német folyóiratok rendszeres olvastatását részint az új fogalmak megismerése, részint a történelem, földrajz és geneológia anyagának elmélyítése céljából. Magyarországon a 18. század elején REZIK János ír róla, 1770 – ben pedig gróf PERGEN *Instruction für die orientalische Akademie als ein allgemeiner Plan für öffentliche Erziehungs- und Schulanstalten* című tervezetében találkozunk az újságot olvasással, elsősorban mint a földrajz, továbbá a természettel és az államrenddel kapcsolatos érdekességek megismerésének eszközével.³

A Ratio Educationis az említett pedagógiai programoknál nem egy tekintetben többet tartalmaz. Igazán „többlet”-nek azonban csak az alapkoncepciót tekinthetjük, azt, hogy egy egész ország jövőendő értelmiségének műveltségét központi irányítással kívánták korszerűbbé tenni, s e célra beiktatták a lapolvasást a lépcsőzetesen egymásra épülő iskolatípusok rendszerébe, minden egyéb látszólagos plusz a korabeli elmaradott magyarországi viszonyokból adódó megoldandó feladatok sokaságát jelenti csak. Lényeges különbség a korábbi tervezetekhez képest, hogy a Ratio nem – vagy nem csak – meglévő újságok olvastatását, hanem külön iskolai célra készülő újság szerkesztését rendeli el, s a szerkesztés munkáját az egyetemre bízta: „A legnevezetesebb eseményeket tartalmazó hírlapot a királyi egyetemen fogják szerkeszteni.”⁴ E rendelkezésre viszont éppen azért került sor, mert nem volt más, e célra megfelelő lap, s a Ratio szerkesztői úgy vélték, az egyetem, mint legmagasabb szintű oktatási intézmény feladata gondoskodni a tanulóifjúság képzését szolgáló, időszakosan megjelenő olvasnivalóról.

A Ratio előírása szerint az újságot olvasás az iskolarendszer egészében a magasabb iskolatípusok, a gimnáziumok és a királyi akadémiák tantervében kap helyet. A gimnáziumok számára heti két alkalommal (Ratio Educationis CLV. és CLX §.), a királyi akadémiák filozófiai és jogi fakultásai számára pedig heti egy-egy alkalommal írja elő (CLXXVII., CLXXXIII., CLXXXV. és CLXXXIX §.). Az akadémiákon speciális feladatul jelöli meg a Ratio, hogy „a vezető tanár az események elmondása alkalmából hasznos megjegyzéseket szőjön közbe a földrajz, történelem és más rokon tárgy segítségül hívásával”,⁵ a jogi karon folyó oktatásban pedig a történelem tanárára bízta az újságot olvasást, „hogy [a hallgatóknak] a királyi egyetemi és más engedélyezendő lapokból Európának és a föld többi részeinek állapotát kifejtse.”⁶

Az akadémiákon tehát már nemcsak az *Ephemerides Budenses* címen említett saját hetilap olvasásáról van szó, hanem más „politikai és tudományos lapok” beszerzéséről is a tanárok és diákok ismereteinek bővítésére. A külön egyetemi lap szerkesztésének céljául a Ratio főleg az iskolák olcsóbb ellátását

³ FINÁCZY i. m. II. 26. 45. — COMENIUSÓL I. DEZSÉNYI i. m. 153.

⁴ A Ratio Educationisból vett idézeteket – Az 1777-iki Ratio Educationis. Fordította bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta dr. FRIML Aladár. Bp. 1913. Pedagógiai Könyvtár I. c. műből vettük át. Az idézett hely: 154.

⁵ FRIML i. m. 174.

⁶ Uo. 188.

jelöli meg, de a tanulóifjúságon kívül más, szélesebb olvasóközönség tájékoztatását is tervezi vele.⁷

A magyarországi lapalapítási törekvések — elsősorban a latin nyelvű lapok esetében — szinte mindig összefüggtek az iskolával⁸, elsősorban abban az értelemben, hogy a társadalmi fejlődés elmaradottsága, a városi polgárság és a szélesebb körű értelmiségi réteg hiánya miatt a lapalapítók főleg a tanulóifjúságra támaszkodhattak mint olvasóközönségre, amely természetes bázisa lehet az időszaki sajtó modernebb érdeklődést kielégíteni kívánó célkitűzéseinek. Mivel pedig a gazdaságilag elmaradott Magyarországon a lapalapítók nemigen számíthattak megfelelő tőkével rendelkező vállalkozókra, a többnyire egyéni erőfeszítésre, vagy közös célra tömörült kisebb baráti társaságok összefogására alapított kiadási terveknel elsősorban arra kellett törekedniök, hogy a vállalkozás mielőbb eltarthassa magát, vagyis minél szélesebb körű olvasóközönsége legyen. Az ilyen lapalapítási kísérletekhez képest a Ratióban előírt hetilap egyedülálló vállalkozás lett volna, amely ugyancsak publikumának tekintette az egész tanulóifjúságot s rajta kívül a magyarországi értelmiségi társadalom többi rétegét is, de fő célja e széles rétegek szellemi irányítása volt, anyagi bázisként nem szorult rá, hiszen a lap az iskolaügy keretein belül létesült volna, a tanulmányi alapból, vagyis közpénzből biztosítva megjelenését.

Amikor aztán sor került a megvalósításra, kiderült, hogy a helyzet egyáltalán nem rózsás: a terv mindhárom fő pillére: a diákság, mint széles körű közönség, a legmagasabb szintű oktatási intézmény, az egyetem, mint szerkesztő és a tanulmányi alap, mint anyagi bázis egyaránt bizonytalanná vált.

A már idézett CLV. §. szövege, amely a lap szerkesztését előírja, így folytatódik: „Hogy azonban egészben véve miként rendezendő e tantárgy, arról a maga idején lesz szó, mert a dolog bővebb megfontolást kíván”,⁹ amiből kiderül, hogy a lap létrehozásának elrendezésén túl a kérdés részletei a Ratio nyomtatott megjelenése idején nem voltak kidolgozva, holott már maga a Ratio is bizonyos ellentmondásokat tartalmazott. A gimnáziumi — tehát az ifjúság szélesebb rétegeit érintő — újságolvasással kapcsolatban e mindenki számára oly fontosnak és hasznosnak kijelentett ismeretszerzési módból már néhány sorral alább, ugyancsak a CLV. §.-ban kizárja a rendelkezés az ifjúság egy részét, kijelentve, hogy az újságolvasásban csak a jó erkölcsű és szorgalmas tanulók vehessenek részt, a hanyagok és fegyelmezetlenek ne. Ez az ellentmondás egyrészt abból adódott, hogy ez a szakasz több személy közreműködésével készült, Ürményi József ui. még 1776-ban, a Ratio nyomtatott megjelenése előtt megbízta PILLER Celesztin kőszegi piarista igazgatót a „studium novorum” módszertanának kidolgozásával, a beillesztett korlátozó intézkedés tőle származik.¹⁰ A Ratióban egyébként is nem egy helyen találhatók elnagyolt, sőt ellentmondásos, a sietősen végzett munkából adódó részletek, bizonyos szempontból ilyenek tekinthető az újsággal kapcsolatos előírások egy része is; a problémák fő oka azonban elsősorban az volt, hogy a rendelkezés igen sok feladatot tűzött az újjászervezett iskolaügy elé s az újságolvasás, mint tantárgy a tervezet azon részei közé tartozik, amelyek esetében a rendelkezés kidolgozói

⁷ Uo. 180—181.

⁸ DEZSÉNYI i. m. 155.

⁹ FRIML i. m. 154.

¹⁰ DEZSÉNYI i. m. 157.

többet markoltak a megvalósíthatónál. Bármennyire fontos volt az értelmiség képzése szempontjából a korszerű tájékozódás igényének felkeltése, nyilvánvaló, hogy az iskolai oktatás akkoriban mindössze négy és fél napot kitöltő tanítási idejébe csak igen korlátozott mértékben volt beilleszthető az újságolvasás, holott a valóban nagyszabású elgondolás akkor hatott volna igazán, ha a jövődő értelmiség legszélesebb rétegeit érinti.

A Ratio létrehozói meglehetősen sokféle funkciót szántak az egyetemen szerkesztendő lapnak: tájékoztatnia kellett volna az ifjúságot a politikai és tudományos újdonságokról, megismertetnie velük a modern élet felvetette kérdéseket; elmélyítenie különféle stúdiumaik során szerzett ismereteiket, ugyanakkor hírt adnia az akadémiai vitákról, közzétenni a pályanyertes értekezéseket, a kitűzött vizsgák idejét, a hazai tanügy említésre méltó eseményeit, közölnie külföldi tudósok „diariumaiból” illetve „bibliothékáiból” készített kivonatokat, valamint a tanárok kitüntetésének hírét. Utóbb, 1780. május 2-án a tanügyi bizottság MÁRIA TERÉZIA február 4-i, a kiadandó lappal kapcsolatos döntésére hivatkozva kimondja, hogy a megüresedett akadémiai tanszékekről szóló híradást is a tanügyi lapban kell közzétenni.¹¹ (Ez az oka, hogy FRIML Aladár fordításában a latin szöveg „ephemerides publicae” illetve „literariae” kifejezése felváltva „Budai Lapok”, „irodalmi tárgyú lapok”, „hivatalos lap”, „tanügyi folyóirat” és „hivatalos tanügyi folyóirat” néven szerepel.)

Mindezek a kérdések persze helyet kaphattak volna egyetlen lapban, sőt ilyen lap szerkesztése valóban elsőrangú érdeke lett volna a magyarországi szellemi életnek, ha a megfelelő anyagi alap biztosítása mellett a szerkesztésre legalkalmasabb személyt vagy csoportot sikerült volna megtalálni. A továbbiak során azonban hamarosan kiderült, hogy mindezek a kérdések megoldatlanok voltak.

A lap alapításával kapcsolatos első lépésekre 1778 őszén került sor, az események és felterjesztések mintegy két éven át követték egymást az iskolaüggyel foglalkozó különböző fórumokon: az egyetemi tanácsban, a tanügyi bizottságban, a helytartótanácsban, a kancellárián, míg eljutottak döntésre az uralkodónőhöz.¹²

A helytartótanács 1778. szeptember 7-i, 4766. számú leirata felszólította a budai egyetem tanácsát, dolgozza ki a kiadandó lap tervét. Az egyetemi tanács — a szenátus — a négy fakultás igazgatójából, a budai királyi főgimnázium igazgatójából és az egyetem jegyzőjéből állt, a teológiai fakultás igazgatója, SZABÓ András¹³ elnökletével. Minthogy a Ratio a gimnáziumokban és az akadémiák filozófiai és jogi fakultásain írta elő az újságolvasást, a munkával e három iskolatípus képviselőit: MOLNÁR K. János budai főgimnáziumi igaz-

¹¹ FRIML i. m. 167., 169., 180–181., 205., 211.; OL A 39 Acta generalia 1780/2844.

¹² Az egyetem ügyeinek lebonyolítását l. CSÓKA, Ludwig J.: *Der erste Zeitabschnitt staatlicher Organisierung des öffentlichen Unterrichtswesens in Ungarn (1760–1791)*. = *Jahrbuch des Graf Klebelsberg Kuno Instituts für ungarische Geschichtsforschung in Wien*. IV. Jahrgang. Bp. 1939. 13.

¹³ SZABÓ András (1738–1819.) esztergomi kanonok, majd a Pazmaneum rektora, 1777-től 1784-ig az egyetem teológiai fakultásának igazgatója, 1784-től — néhány éves megszakítással — a pozsonyi generális szeminárium rektora, majd 1804-től kassai püspök. L. SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. Bp. 1099. 166. és *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudomány-egyetem története*. I. HERMANN Egyed — ARTNER Edgár: *A Hittudományi Kar története*. Bp. 1938. 163.

gatót¹⁴ MAKÓ Pált, a budai egyetem filozófiai fakultásának igazgatóját,¹⁵ a jogi kar képviselőjében pedig valamilyen okból nem a kar igazgatóját, — e posztot akkor VÖRÖS Antal, a budai tankerület főigazgatója töltötte be¹⁶ — hanem a jogi kar dékánját, STUR Józsefet¹⁷ bízta meg a tanács.

Elsőnek MAKÓ Pál, majd MOLNÁR János javaslata készült el. Megvitatásuk után az egyetemi szenátus 1778. december 21-i kelettel írt válasza mellékleteként továbbította a két javaslatot a helytartótanácsához. A kísérőlevelet SZABÓ András elnök és SCHAUER Ferenc, az egyetem jegyzője¹⁸ írta alá s hangsúlyozottan felhívták benne a helytartótanács figyelmét a várható, elsősorban anyagi természetű nehézségekre. Gondoskodni kell róla, — hangoztatták — hogy az egyetemi nyomda megfelelő számban adhassa ki a lapot, különben a várt haszon helyett kárt szenved, majd jelezték a szerkesztő személyével kapcsolatos várható nehézségeket: ki és mennyi fizetésért vállalkozik a szerkesztésre? Véleményük szerint az egyetem tagjai nem tudnak több új feladatot elvállalni, ezért megfelelő fizetésről kell majd gondoskodni a szerkesztők részére.

A mellékelt, első számú, A) alatt csatolt, MAKÓ Páltól származó vélemény így hangzik:

Idea Generalis Ephemeridum Budensium

Ephemerides publicis usibus destinata duum possunt esse generum. Possunt enim complecti 1° Res politicas more novorum vulgarium, 2° Res Literarias more illarum Ephemeridum, quas dictorum hominum societas typis vulgare conserverunt.

Quod ad genus 1^m adinet, censemus illud neque 1° necessarium esse, neque 2° sine gravissimis difficultatibus Budae introduci posse. Et inprimis quidem generis hujusmodi Ephemerides unice destinantur habendis quovis Sabatho novorum collegiis. Jam vero hebdomade quavis bis Budam perferuntur Ephemerides Vindobonenses Latinae, et Germanicae, quibus si vel Ratishbonenses accedant, amplissima sane eaque novissima suppetet materia Sabatho die quovis unius hora spatio coram juventute disserendi, maxime si (quemadmodum convenit) Mappa insuper Geographica subsidio vocetur, quin opus sit novos sumptus facere in rem a nemine omnino expetendam, ac proinde

¹⁴ MOLNÁR K. János (1728—1804.) jezsuita tanár. Az ország számos városában tanított, tankönyveket is írt, a magyar nyelven művelt tudomány egyik első képviselője. ÜRMÉNYI Józsefnek kedves tanára volt, utóbb pedig PATACHICH Ádám könyvtárosa nagyvárad püspöksége idején, így két, az iskolaügyben vezető szerepet játszó egyéniséggel személyes kapcsolatban állt. 1777—1784-ig budai királyi tanácsos, a budai főgimnázium igazgatója, 1784-től szepesi kanonok. Ld. Y [FEJÉR György]: *Molnár K. János érdemes élete*. = *Tudományos Gyűjtemény*, 1820. 9. sz. 60—75. — SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái*. IX. Bp. 1903. 208—213. hasáb. — M. ZEMPLÉN Jolán: *A magyarországi fizika története a XVIII. században*. Bp. 1964. 446—459.

¹⁵ MAKÓ Pál (1724—1793.) jezsuita, majd a rend megszűnése után világi pap, bélai apát, váci kanonok. Tanított a nagyszombati, majd a bécsi egyetemen, a Teréziánumban, 1777-től a budai egyetem filozófiai karának igazgatója. Kiváló matematikus és fizikus, tankönyveit a birodalom határain kívül is használták. L. KREIL Anton: *Einige Züge aus dem Leben und den Charakter des nunmehr verewigten Paulus Makó*... Pest, 1793. — SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái VIII*. Bp. 1902. 429—432. hasáb. — M. ZEMPLÉN Jolán i. m. 240—253.

¹⁶ PAULER Tivadar: *A budapesti Magyar Kir. Tudomány-egyetem története I*. Bp. 1880. 140.

¹⁷ STUR József Bécsből, a cseh-osztrák kancellária javaslatára került 1772-ben a magyar egyetem természetjogi tanszékére, utóbb a római jog tanára lett. L. PAULER i. m. 90. — *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudomány-egyetem története. II*. ECKHART Ferenc: *A Jog- és Államtudományi kar története*. Bp. 1936. 88.

¹⁸ SCHAUER Ferenc egyetemi jegyző, a kalocsai egyházmegye papja, utóbb monyoródi apát lett. L. Pauler i. m. 140.

aerario Typographiae vehementer gravem. Academiae porro, atque caetera Gymnasia iisdem fere impendiis Ephemerides Vienna sibi procurare poterunt, quibus hinc Buda easdem acciperent.

Venio nunc ad ineluctabiles rei difficultates.

Politicae hujusmodi Ephemerides vel ita concinnarentur, ut rerum novitate caeteris omnibus antevertant: vel continerent res per pagellas publicas jam pridem divulgatas. Primum hic Budae fieri haud posse facile quisque inducet in animum, quod res constaret immenso quodam per totam late Europam Literarum commercio, hominesque requireret minimum binos, et magni otii, et multarum linguarum, sumptus praeterea haud parca manu admensos. Alterum si fiat, gratiam omnem novitatis (quae sola res hujuscemodi commendare solet) institutum amittet desinetque in ridiculum. Si obtuserit res jam Lippis, ut ajunt, et Tonsoribus notissimas.

Sed et illud diligenter videndum erit, quinam hoc tantum onus in se recepturi sint, sive deinde Literarum Commercio sit exercendum, sive deine res jam obsoletae e pagellis publicis excerpandae, digerendae, latinitate donandae, describendae, typis edendae rei nemo certe unus oneri huic par est futurus, tametsi caeteroquin nulla officii alterius administratione sit adstrictus: viros autem longe utiliorem Patriae suae navantes operam ab officio avocare, Chartisque his perituris addicere id enimvero esset vel gravissimum Reipublicae Literariae vulnus imponere. Adde rerum politicarum, uti sunt pacis bellicae negotia, lucubrationes a coetu hominum bonas artes, atque disciplinas pertractantium prorsus alienas esse, nec ullam occurrere in Europa Virorum eruditorum Academiam, quae id sibi haecenus dedisset negotii. Et haec quidem de primo Ephemeridum genere.

Genus alterum res nimiram complectens Literarias, hominum Doctorum Collegiis proprium, censemus Budae quoque locum habere posse. Huic autem duplex potissimum scopus debet esse propositus. Nimirum 1° ut Natio Hungarica eruditis exterarum gentium laboribus sua in commoda uti sensim assvescat: 2° ut domestica nostra tantopere expetita, et poene convitio flagitata exteris tandem innotescant: verbo, ut Hungaria cum reliquo erudito orbe perenni quodam mutui commercii nexu devinciatur.

Primum obtinebitur, si recensiones librorum utilium quo demumcunque sermone editorum magno cum delectu, ac sine crisi litigiosa Ephemeridibus nostris inserantur. Hunc autem in finem censemus comparandas esse sequentes cultiorum gentium Ephemerides

Journal des Scavans, Journal Etrangère, Monthly Review, Journale d'Italia à Modena, Magazzino Toscano, Gotthaer Anzeigen, Göttinger Anzeigen.

Quia vero Hungaria a cultiorum Populorum Commercio et consuetudine ipso Provinciarum situ fere disjuncta est, vix ulla suppetit spes, ut libri in Ephemeridibus recensiti, aut magno numero in Regnum inferantur, aut illati, propter linguarum, quibus eduntur, varietatem a satis multis itelligantur e re omnino futurum est, si ex iisdem haud pauca popularibus nostris usui futura, cumprimis autem ad oeconomiae perfectionem quoquo modo pertinentia excerpantur, atque Ephemeridibus latino sermone inserantur, adjecto ubique libri titulo, e quo res unaquaeque desumpta est. Institutum hujusmodi neque est apud eruditos populos inusitatum, neque non ingentes fructus apud populares nostros pollicetur.

Ut vero nostra vicisim exteris innotescant, obtinebimus primum, si libri intra Regni fines typis vulgati accurate recenseantur. Deinde si consilio cum omnibus per provincias haereditarias viris doctis speciatim vero cum Comitatuum Physicis et Geometris communicato opera detur, ut quidquid scitu, aut memoratu dignum occurrat, sermone latio intelligenter descriptum Budam transmittantur. Argumenta porro rerum describendarum, aut e libris exterorum desumendarum esse possent sequentia:

Medica-, Chirurgica-, Chemica-, Botanica-, Oeconomica-, Histor. Natur.-, Physica-, Astronomico-Geographica-, Mathematica-, Historia et Antiquitates Patriae-, Notitia Librorum. Titulus operi convenientissimus esset: *Miscellanea Budensia* qua fere in forma in lucem prodiderunt, *Miscellanea Berolinensia*, *Miscellanea Naturae Curiosorum*, *Acta Svevica*, *Hamburger Magazin*, *Francofordische Beyträge* etc.

Ex his autem satis elucet operi huic suscipiendo, et continuando sumptus nonnullos fore necessarios, tan scilicet ad comparandas quotannis Ephemerides supra memoratas quam ad fovendum per Regnum omne commercium mutuum. Quamquam autem opus inchoari possit cum praesente adparatu librorum, qui fere ad privatos duntaxat pertinent, tamen facile adparet ad ejusdem continuationem, et perfectionem haud parvam requiri librorum, cumprimis vero actorum omnis generis suppellectilem.

Quodsi Consilium Augustissimae probatum fuerit, opera inter facultates partita elaborabitur Prodomus quidam typis anno hoc scholastico vulgandus, in quo modus,

forma, et tempus edendorum Miscellaneorum definiatur, articuli singuli supra allati enucleatius explicabuntur, ac denique absentes, et in laboris Societatem invitandi de omni hoc Instituto plenissime instruentur.

Paulus Makó m. p.
Fac. Phil. Director

MAKÓ Pál tervezete két évszázad múltán is igazolja kortársai elismerő véleményét személyéről, érthetővé teszi, hogy VAN SWIETEN felfigyelt rá, sőt valószínűsíti, hogy nemcsak matematikai műveltségével és pedagógiai érzékével vonta magára a nagy bécsi művelődéspolitikus figyelmét, ahogy a róla szóló megemlékezések Anton KREIL írása nyomán említik,¹⁹ hanem egész gondolkodásmódjával, a kulturális kérdések megítélésében elárult széles látókörével is.

Tervezete önálló koncepcióra vall, a feladatot jóval igényesebben oldotta meg, mint ahogyan elvárták tőle, hiszen mindössze arról volt szó, hogy mint egy a felsőbb hatóságtól nagy vonásokban felvázolt munka megvalósításával megbizandó intézmény egyik vezetője, dolgozza ki a terv részleteit. MAKÓ az egész magyar művelődésügy szempontjából vizsgálta a kérdést, felismerte, hogy a megoldandó feladatok sokaságában bizonyos fontossági sorrendet kell tartani, főképpen azért, hogy jól gazdálkodhassanak a rendelkezésre álló kis-számú szellemi munkás energiáival. Nem a szerkesztés feladata alól akart kibújni, világosan látta az újságolvasás jelentőségét, de úgy vélte, hogy a heti egy órai foglalkozás olvasnivalóval való ellátására (MAKÓ az akadémiák filozófiai fakultásának szemszögéből vizsgálta a kérdést) aránytalanul nagy anyagi áldozat és feleslegesen sok befektetett munka szükséges, ha külön lapot adnak ki, amikor a bécsi és regensburgi latin és német nyelvű lapok Budán is kaphatók, és bőséges olvasnivalót nyújtanak ilyen célra is.²⁰

Elfogadja viszont a feladatot, hogy a budai egyetem lapot szerkesszen, s tervezete további részében logikusan felépített gondolatmenettel igyekszik meggyőzni a felsőbb hatóságokat arról, milyen célt kell megvalósítania egy az egyetem által szerkesztendő lapnak. Az általa helyesnek tartott laptípus a Ratióban vázoltnál egyetemesebb jelentőségű lett volna, MAKÓ fontosabb szerepet szánt a tudósok szerkesztésében megjelenő folyóiratnak, mint egy a felsőbb iskolázásban felmerült igény kielégítését.

Javaslatá mégis a Ratio által felvázolt lap jellegének részletes elemzéséből indult ki s érvei logikáját követve jutott el a maga egészen más elképzeléseinek megfogalmazásáig. Miután szembeállította az ifjúság számára szerkesztendő kétféle lehetséges laptípust, a politikai hírlapot és a tudományos szaklapot, lépésről lépésre bebizonyítja, miért nem lenne helyes az elsőt választani. A politikai lapokon belül is két kiadványfajtát különböztet meg, az újdonságok közlésére törekvő újságot és a nyomtatásban már megjelent közleményekből válogató, másodközlésekből szerkesztett lapot. Az első szerkesztése Budán igen nehéz lenne, több személy munkájára, egész Európát behálózó levelezésre, nagy nyelvismeretre s főleg igen sok pénzre lenne hozzá szükség. A másodikat — bár könnyebben megvalósítható — azért nem javasolja, mert úgy véli,

¹⁹ KREIL, Anton: *Einige Züge aus dem Leben und dem Charakter des nunmehr verewigten Paulus Makó* . . . Pest 1793. 4.

²⁰ Az első helyen említett bécsi latin nyelvű újság az *Ephemerides Vindobonenses*, 1. vele kapcsolatosan KÓKAY György: *Az Ephemerides Vindobonenses (1776—1785)* = MKsz 1957. 347—359.

kár a tudósokat hasznosabb feladataiktól ilyesfajta anyaggyűjtő, fordító és szerkesztő munkára elvonni. Döntő érve az, hogy a tudomány emberei általában nem értenek a politikai kérdések megítéléséhez, sehol a világon nem is foglalkoznak ilyesfajta hírek közreadásával. MAKÓ tehát — mint FRANCKE, REZIK és PERGEN is — meglevő hírlapokat akart az ifjúsággal olvastatni.

Ezután tér rá arra a laptípusra, amelynek szerkesztése véleménye szerint az egyetem feladata lehetne s amely hivatott lenne bekapcsolni Magyarországot a művelt Európa vérkeringésébe. Kettős célt tűz a lap elé: megismertetni a külföldi tudományos eredményeket a magyar olvasókkal és a magyar szellemi alkotásokat Európával. Elsősorban, de nem kizárólag könyvismertetésekre gondol, de helyet kapnának még a lapban egyéb tudományos hírek is. Felsorolja a mintának tekinthető külföldi folyóiratokat, megjelöli az ismertető tudományterületeket s végül hangsúlyozza, hogy be kell vonni a munkába a megyei orvosokat és geométereket is. Tervezete végén a *Miscellanea Budensia* címet javasolja s felsorol néhány lapot, amelynek formája például szolgálhatna. Legnyomósabb érvként pedig kijelenti, hogy az általa javasolt lap, szemben a politikai lap bármely típusával, nemcsak fontos feladatot teljesítene, de még jelentősebb anyagi befektetést sem igényel.

Nem gondolatainak újdonsága adja MAKÓ tervezetének legfőbb jelentőségét: szinte minden magyarországi hírlap- és folyóiratalapítási terv e kétirányú szellemi kapcsolatok létrehozását tűzte maga elé célul valamilyen formában. Széles látókörét az bizonyítja, hogy egy konkrét részletfeladat kapcsán tudja magasabb szempontból mérlegelni a tennivalókat, hogy realisan, a rendelkezésre álló szerény eszközökkel kíván maximális eredményt elérni, s végül, hogy az egész ország értelmiségének fórumává akarja tenni a lapot, vagyis kimondatlanul a 18. század egy másik fő kulturális törekvését, a tudománnyal foglalkozók közös célra és munkára tömörítését is realizálni igyekszik. Magasan a többi javaslat fölé emeli MAKÓ tervezetét mindezek mellett elegáns latin stílusa is.

Állásfoglalását különösen érdekessé teszi, hogy MAKÓt — igaz, részletes bizonyítás nélkül — mint a Ratio Educationis létrehozásában cselekvően résztvevő személyek egyikét tartják számon ÜRMÉNYI József és TERSZTYÁNSZKY Dániel mellett. Itt közölt javaslata pedig voltaképpen ellenvélemény, ami természetesen nem zárja ki a nagyszabású terv létrehozásában játszott szerepét, csak azt valószínűsíti, hogy a Ratiónak a lappal kapcsolatos részei nem tőle származnak. A Ratio Educationisról szóló irodalom a mű latin nyelvű szövegezését tulajdonítja neki s FINÁCZY szerint „mint az iskola hagyományainak alapos ismerője és e hagyományok becses elemeinek hivatott örököse megadhatta a műnek ama történeti folytonosságot, amelyre... múlthatatlanul szükség van.”²¹ Itt közölt javaslata alapján azonban megállapíthatjuk, hogy ha a Ratio kidolgozásában nem játszott is döntő szerepet MAKÓ Pál, személye nem jellemezhető csupán a múlttal való kapcsolat megtestesítőjeként. (FINÁCZY PAULER egyetemtörténetére hivatkozik, akinél, — mint feltételezi, szájhagyományra támaszkodva — először szerepel MAKÓ személye a Ratióval kapcsolatosan. Anton KREIL, MAKÓ személyes ismerőse és tisztelője nem ír ilyen tevékenységéről. Erre vonatkozó megállapítása:

²¹ FINÁCZY i. m. II. 250.

„Dieses sein seltenes literarisches Verdienst erwarb ihm endlich das unbeschränkte Ansehen, in welchem er bei Hohen und Niederen im ganzen Lande stand, und wegen er durch einen Landtagsschluss zu einem Mitglied des zur Einrichtung des Studienwesens bestimmten Ausschusses gewählt wurde“ (22.)

Ugyanis a mondatban szereplő országgyűlési határozat említése miatt csakis az az 1791-ben kiküldött regnicolaris deputatio lehetett, amelyben MAKÓ ÜRMÉNYI elnöksége alatt SZERDAHELYI György, NOVÁK Krizosztom és gróf TÖRÖK Lajos társaságában vett részt.²³

Az újságolvasás minden jel szerint TERSZTYÁNSZKY Dániel²⁴ szívügye volt, aki miután 1779-ben Pozsonyba költözött, az egyetemi lapalapítási tervek kudarca után, 1780. április 5-én elküldött egy tervezetet a pozsonyi királyi gimnázium igazgatójához, FAITSER Ferenchez, aki a tanári értekezlet elé tárta: „Minthogy a közjót szem előtt tartó, különféle tárgyakról szóló latin nyelvű újságok még nincsenek kellőképpen divatban, pedig a közéletre igen fontosak, hajlandók-e a tanárok ilyet írni, működésükkel támogatni, kiki milyen tárgyakról írna, mennyi honoráriumért?” A tanügyi bizottság 1780. május 21-i üléséről pedig azt jelenti, hogy TERSZTYÁNSZKY kamarai tanácsos vezetés alatt a pozsonyi igazgató, néhány tanár és más tudós vállalkozott a tudomány előmozdítását szolgáló lap szerkesztésére, s kéri BALASSA Ferenc grófot, sűrűsége őket, lássanak hozzá mielőbb a munkához.²⁵ A terv azonban a tanárok készsége ellenére sem valósult meg ebben a formában sem.

Az egyetem által a helytartótanácsnak beküldött második állásfoglalást MOLNÁR János, a budai gimnázium igazgatója készítette:

Ephemerides, quarum plura sunt genera, concinnandae videntur ea forma, et ratione, quam etsi Institutum Regium dilucide non exprimat, descripsisse tamen primis vestigiis videtur § 155. 172. 177. sub finem 120. 219.

His §phis praescribitur 1° p. 312 ut habeatur Collegium Novorum publicorum (quae vox hic animadversionem meretur) et occasione eventorum enaratorum, his magister, utiles subnectat animadversiones, vocata in subsidium Geographia, Historia, aliisque affinis disciplinis, servient in hos usus Ephemerides primum Budenses tum etiam aliae eum in finem praescribendae.

Praescribitur 2° p. 384. Ut in publicis Literariis Ephemeridibus eorum qui peculiariter in promovenda Re Literaria merita posuerint, pro omni Academiarum et Gymnasiorum notitia mentio fiat honorifica.

Praescribitur 3^{io} p. 398. ut tempus examini Repetentium praestitutum publicae Ephemerides promulgent.

Praescribitur 4to p. 266. ut Ephemerides publicae res maxime memorabiles complectantur, eaeque apud Universitatem Regiam concinnentur.

Praescribitur 5to p. 296. ut argumenta disputationum et exercitationes Academiae in Literarias Ephemerides insertae per totum Regnum divulgentur, uti etiam dissertationes edendae a Doctoribus p. 300. § 174.

²² PAULER i. m. 114. — KREIL i. m. 13–14.

²³ A Királyi Magyar Pázmány Péter tudományegyetem története. IV. SZENTPÉTERY Imre: A Bölcsészettudományi Kar története. Bp. 1935. 152.

²⁴ TERSZTYÁNSZKY Dániel (1730–1800.) kamarai levéltárnok, 1779-től pozsonyi kamarai tanácsos, majd a bányatügyek előadója. Az Allergnädigt privilegirte Anzeigen szerkesztője, részt vett a Ratio Educationis létrehozásában. L. FINÁCZY i. m. II. 240–275. — CSÓKA J. Lajos: Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. Pannonhalma, 1936. 93–121.

²⁵ OL A 39 Acta generalia 1780/2894. sz. irat; a tanügyi bizottság 1780. május 2-i felirata, valamint SCHÖNWITZKY Bertalan: A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története. Pozsony, 1896. 221–222. Ez utóbbit említi DEZSÉNYI i. m. 157.

Tametsi itaque laudatum Institutum sui, quae comemoratae sunt hactenus, subjungat: p. cit. 266. Quonam pacto omnis haec Institutio sit ordinanda, dicendum esse suo tempore: ab iis tamen, quae diserte praescripta sunt et mendata jam sunt allatis §phis recedere liberum non est, et ad Senatus hujus Regii tam fidem, quam auctoritatem pertinet, ea invernire, proponere, statuere, quae hisce decretis consentiant.

Nova itaque politica et publica praesertim autem Literaria quaeque cumprimis ad decus, et ornamentum Regni pertineant, secludi a nostris Ephemeridibus non debent.

Haec enim si ab iis divellantur, nihil in iis erit propemodum, quod magister suis animadversionibus e Geographia et Historia petitis magnopere illustret: Imo nihil in eis erit novorum publicorum. Nam caetera, quae pro his inseri Ephemeridibus possent, privata magis sunt, quam publica.

Nec officit (quod tamen raro evenit) plura in his Ephemeridibus fore, hanc si legem tenerimus, quae jam Lipis et Tonsoribus nota sint, nam possunt esse quaedam vulgo nota, et una ignorari tamen a juventute scholastica. Haec si indigna fuerint Academicorum cognitione, e serie scriptorum nostrorum excludentur, quodsi autem digna visa fuerint, quae ad eorum notitiam perveniant, iisdem inserentur: ne propter pauca bona magister cogatur legere multa inania, quibus nova cyclica passim scateat, neve haec temere hauriantur ex imperito ejusmodi scribillatorum colluvie: passim corrumpunt mores eorum alloquia vel rustica, vel scurilia, vel nimis imperita. Ea res exemplo non caret, ut ex Mercurio Gallico manifestum est.

Porro cum apud cordatos homines majus sit pretium veritatis, quam novitatis, quia discernere verum a falso, dubium a certo, praetiosum a vili, quodque memoria dignum est, ab universa reliqua congerie, omnia denique ratione et distributione sub uno aspectu ponere, est hominis ejusmodi, qui et ingenii et Judicii Vi egregia sit praeditus, scriptor harum Ephemeridum, si fuerit officio suo rite functus, eadem plane, quam annalium, vel historiarum scriptores merentur, laude dignus erit, studioque et labore aequae utili, et in communem, ac publicam rem mirifice profuturo occupabitur.

Addet ille his Novis plurima anecdota (!), multa ex alienis Ephemeridibus, Actis Transactionibus, novisque Scriptoribus excerpta. Addet, quae integris dissertationibus nonnulli Universitatis, Academiarum, vel Gymnasiorum Professores complexi fuerint. Addet, quae Institutum R. laudatis a me §phis desiderat. Addet denique cum delectu ea, quae nuper cum meum de Ephemeridibus Judicium promerem, explicui, praesertim vetera fragmenta, nova inventa, librorum, bibliothecarum et recensiones quaeque Reverendissimi D. Director Philosophiae sapienter enumeravit in suo de Ephemeridibus judicio. Quae si fecerit, operis profecto illustris conditor, dicatur oportet, referatque praemium non parvum operare collocatae.

Hoc votum meum, ut in Protocollum inseratur, humanissime expeto.

Joan. Bap. Molnár mp.

MOLNÁR János a Ratio szövegéből indul ki (a paragrafusokra és lapszámokra vonatkozó utalások a Ratio Educationis 1777-i bécsi kiadására vonatkoznak), s öt pontban összefoglalja a lappal kapcsolatos benne található feladatokat. Makóval ellentétben ő csak a feltett kérdésre válaszol, milyen lapot tart legmegfelelőbbnek az ifjúság számára. Javaslatából nyilvánvalóan kiderül MAKÓ tervezetének ismerete (nemcsak a horatiusi idézet: „jam Lippis et Tonsoribus nota” megismétlése, de a javaslat végén olvasható utalás is tanúsítja), s ez bizonyos mértékig megehezítette MOLNÁR munkáját, hiszen nem kívánhatta annak szolgálai ismétlését papírra vetni. Műve azonban ugyanakkor kevésbé nagyvonalú egyéniségre vall. Elfogadja, hogy a lap politikai, tudományos és közérdekű híreket is tartalmazzon, de bár átveszi és alkalmazza a MAKÓ által megkülönböztetett kétféle politikai laptípust, ő a maga részéről nemcsak relative, könnyebb előállíthatósága miatt tartja jobbnak a másodközléseket tartalmazó lapfajtát, hanem határozottan e típus mellett szavaz. Azt, hogy már ismert információk ismétlődnek benne, nem tartja akadálnak, hiszen nem bizonyos, hogy az ifjúság mindazt ismeri, amiről mások esetleg már tudnak.

Ezzel kapcsolatosan hangsúlyozza a helyes válogatás fontosságát, hogy a tanárnak ne kelljen a bekerülő kevés jó kedvéért sok haszontalanságot elolvasnia, amitől általában hemzsegnék a lapok s óvja a szerkesztőt attól, hogy olyasmit is felvegyen a lapba, ami esetleg megronthatná az ifjúság erkölcsseit.

MOLNÁR nemcsak hogy nem lép túl a tőle várt javaslat keretein, de még MAKÓ és az idézett többi korábbi újságolvasási tervhez képest is óvatosságot árul el, s a másodközléseket tartalmazó laptípust bizonyos konzervatív megfontolásból tartja jobbnak. Az értelmes emberek előtt nagyobb becse van az igazságnak, mint az újdonságnak — írja, — s érvelésében az igazat, a bizonyost, az értékeset, az emlékezetben megőrzésre érdemest nemcsak mindezek ellenkezőjével állítja szembe, hanem egyúttal a friss, aktuális tájékozódás igényével is. Míg MAKÓ egész sor követendő példát talál a legnagyobb külföldi hírlapok és folyóiratok között, MOLNÁR csak egyet említ, a *Mercur de France*-ot, azt is elretentő például.

Állásfoglalásában a Ratio előírásait MAKÓ javaslatával kívánta egyeztetni. Az összefoglalásban még egyszer felsorolja, mit tartalmazzon a kiadandó lap: mindazt, amit a Ratio előír, azonkívül külföldi újságokból vett anekdotákat, új írók műveinek kivonatait, disszertációkat, régi töredékeket és új felfedezésekről szóló híradásokat, könyv- és könyvtárismertetéseket, továbbá mindazt, amit a filozófiai fakultás igazgatója, MAKÓ javaslatában felsorolt, — ha így jár el a szerkesztő, nagy érdemeket szerez magának.

Hogy a Ratio szelleme és talán MAKÓ javaslata is milyen nagy hatást tett MOLNÁRRA, hogy felismerte az általa hangsúlyozott feladat fontosságát, azt néhány évvel később kiadott *Magyar Könyv-ház* című művének első négy kötete bizonyítja. Ezekben ugyanis MOLNÁR a MAKÓ által kitűzött feladat egyik részét valósította meg egymaga, egyéni erőfeszítésből. Joggal feltételezhető, hogy MAKÓ javaslata nyomán ismerte fel, mit kell tennie, s alighanem közvetlenül az egyetemi lap létrejöttének kudarca után hozzálátott a munkához: művének egyenként 400—650 lapnyi terjedelmű első négy „szakasz”-a, kötete ugyanis nem készülhetett el rövid idő alatt, márpedig a négy kötet egyetlen év leforgása alatt, 1783-ban jelent meg Pozsonyban. A negyedik kötet után tíz év szünet következett. Úgy látszik, elfogyott MOLNÁR előre megírt anyaga, s ilyen iramban nem bírhatta a munkát. A negyedik kötet végén ezért felhívja olvasóit, hogy az ötödik és hatodik szakasz helyébe illeszkék be két korábbi munkáját: a „Petrovszky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizen-öt levelei, midőn ötet a jó nevelésről való írásra ösztönöznék” (Pozsony és Kassa, 1776.) és „A természetiokről, Newton tanítványainak nyomdoka szerint hat könyv” (Pozsony és Kassa, 1777.) című köteteket.

A *Magyar könyv-ház*ban közölt ismertetések tartalmilag teljesen megfelelték a Ratio célkitűzésének: a recenzeált könyvek többsége a nagyvilágot kívánta megismertetni az olvasókkal, idegen, sokszor egzotikus országokat ismertető művekről, utazásokról, tudományos felfedezésekről adott hírt, de ismertette a „gettingai” és „peterburgi” tudós társaságok kiadványait, magyar tudósok és írók (BENKŐ József, WAGNER, KATONA, FALUDI és mások) műveit, JÖCHER lexikonát is, s a feldolgozott könyvek között sok relatíve friss kiadású volt. A MAKÓ által kitűzött célnak mindez csak félig tett eleget: megismertette a külföldi és hazai irodalom és tudomány eredményeit a magyar olvasókkal, a feladat másik részét, a magyarság megismertetését a külfölddel márcsak magyar nyelvűsége miatt sem teljesíthette MOLNÁR munkája. Olvasóközönsége főként a tanulóifjúságból került ki, feljegyezték róla, hogy a pozsonyi

szeminárium több mint ötszáz növendéke mind olvasta és tanult belőle — MOLNÁR tehát e téren is a Ratioban kitűzött célok egyikét valósította meg.²⁶

A filozófiai kar javaslatai után némi késéssel, 1779 tavaszán továbbította az egyetemi tanács a helytartótanácsához a harmadik érdekelt intézmény, a jogi kar dékánjának, STUR Józsefnek tervezetét. A szerző neve nincs feltüntetve a kéziratban, alighanem azért, mert a dékán ez időben a kari igazgatónál kisebb rangú tisztviselője volt az egyetemnek s STUR VÖRÖS Antal valamilyen akadályoztatása miatt, helyettesként kapta a feladatot.

A késedelmet a tanács azzal igyekezett mentegetni, hogy maga is késve kapta meg a kéziratot s elküldése előtt meg kellett vizsgálnia, nem tartalmaz-e olyasmit, ami ellenkezik a két korábbi javaslattal. A jogi kar tervezete így hangzik:

Inclyte Senatus Regie
Domini Domini Gratosissime Colendissimi!

Intimatum nobis est e consessu I. Senatus Regii, qui die 10. mensis Novembris currentis celebratus est, deliberandum esse, qua ratione ac methodo Ephemerides in Universitate Regia Budensi conficiendae, adjugendum que simul quae subsidia ad eas inchoandas, continuandas necessaria putemus? Opinionem jam nostram demisse submittimus.

1. Ephemerides in Regia Universitate conficiendas juxta Benignam Regiam Ordinationem in Ratione Educationis pagina 343. ita comparatas esse oportet, ut earum ope historiarum professor regius in lectione novorum auditoribus suis hodiernum Europae, ac reliquarum mundi partium et proinde patriae quoque nostrae statum politicum notum perspectrum que reddere valeat, iis jam, quae Benignae huic Intentioni respondebunt, primum deberi locum judicamus.

2. Notitiae librorum in his quoque habenda est ratio, cum vero nondum fieri posse videatur ut exterorum libri pluribus inquirantur, exponantur, elenchum eorum cum brevi metariorum de quibus tractant expositione e melioribus exterarum Universitatum recensionibus sufficere opiniamur. Libri in Patria editi uberius forte discuti poterunt.

3. His porro ea adnectanda censemus, quae Miscellanea dicimus, experimenta, observationes, inventiones seu domesticas, seu peregrinas, verbo res omnes quae quaqua ratione ad eruditionis partem spectant.

Quod vero ad media attinet pro conficiendis Ephemeridibus necessaria arbitramur:

1. Bibliothecam Universitatis adeo instruendam, ut non modo libros hactenus in quovis matiarum genere editos comprehendat, sed ut quotannis noviter ubicunque edendorum accessione in dies provideatur augeaturque.

2. Varias probatioris, et ad fines istos aptiores deligendas esse, et procurandas Ephemerides extraneas e quibus necessaria excerptentur et paginis nostris inserantur.

3. Procurandas meliores caeterarum Universitatum librorum recensiones.

4. Cum viris eruditis tam regnicolis, quam extraneis fovendum litterarum commercium.

5. Ad detegendas res novas detectas ad Universitatem perscribendas, velut et ad observationes, experimenta, et quascunque utiles inventiones faciendas publice oblati praemiis homines esse excitandos.

6. Denique conspicua huicque labori congrua praemia statuenda esse, quibus viri idonei ad inchoandum, continuandumque opus alliciantur, et stimulentur.

Et haec sunt quae in conformitate Benignae Dispositionis Regiae I. Senatui Regio circa conficiendas Ephemerides referenda censuimus.

Adnectimus Theses et Assertiones et Regiarum Academiarum, quae nuper I. Senatus Regius nobis censendas transmiserat, in quibus nihil praescripto Systemati Regio adversum deprehendimus solis Thesibus Juris Naturalis Academiae Zagrabienensis exceptis quarum septem primae ab hoc systemate deflectunt.

Datum ex sessione nostra die 22. mensis Decembris Anno 1778. celebrata.

Decanus

totaque Facultas Juridica

²⁶ VÉRTESY Miklós: *A Könyvbarát őse. A Magyar Könyv-ház, az első magyar nyelvű folyóirat.* = Könyvtáros, 1959. 9. sz. 688.

STUR József a lap fő céljának a jelenkori Európa és a világ más részeinek megismertetését tartja. Elsősorban könyvismertetések révén kívánja az olvasókat tájékoztatni, de más, a tudományokhoz kapcsolódó tárgyak, kísérletek, megfigyelések, felfedezések nyilvánosságra hozatalát is célul tűzi ki. Tervezetében az az új, hogy elsőként kapcsolja be intézményesen az egyetemi könyvtárat a hírlapkiadás munkájába. E ponton tovább lép MAKÓ tervezeténél, aki az olcsóbb megvalósítás érdekében úgy vélte, hogy a magánkézben levő tudományos művek hosszú időre elegendő ismertető anyagot nyújtanak. STUR az egyetemi könyvtár feladatául jelöli meg a munkához szükséges könyvek és lapok, elsősorban más egyetemek kiadványainak beszerzését. A lap hírei — írja — buzdításul kell, hogy szolgáljanak további kutatásokra, tudományos eredmények elérésére. Ő is hangsúlyozza a szerkesztő megfelelő díjazásának szükségességét.

A tanügyi bizottság 1779. szeptember 4-i ülésén OKOLICSÁNYI Imre püspök elnökletével tárgyalta a lap ügyét s úgy döntött, hogy a szükséges költségeket sem az egyetemi nyomda, sem az egyetem pénztára, de a tanügyi alap más forrásai sem képesek rendelkezésre bocsátani, ezért azt javasolja, hogy a szükséges összeg előteremtéséig tartsák függőben az ügyet. A tanügyi bizottság álláspontját a helytartótanács is magáévá tette szeptember 16-i ülésén s ilyen értelemben kérte MÁRIA TERÉZIA döntését.

Mialatt a lapkiadás terve lényegében holtpontra jutott, a collegium novorum ügyének anyagi rendezetlensége ott is zavart okozott az előírt tantárgy bevezetésében, ahol külföldi lapok megrendelésével igyekeztek megoldani az olvasnivaló kérdését. Amikor a győri akadémia igazgatója, ABFALTER József kanonok, apátúr benyújtotta 1778. és 1779. évi költségeinek kimutatását, amelyben a jogi és filozófiai fakultás részére megrendelt bécsi és regensburgi latin hírlap előfizetési díja is szerepelt, a tanügyi bizottság azzal az indoklással tagadta meg e költségvetési tételek jóváhagyását, hogy más iskolák is kölcsön szerzik meg vagy egyéni előfizetésből járattják a szükséges olvasnivalót, tehát Győrben se az iskola pénzén fizessenek elő újságokra. Ennek kapcsán a bizottság arra kérte az uralkodónőt, figyelmeztessé komolyan az egyetemi tanácsot, hogy intézkedjék a lap kiadásáról.

Ez a felirat is arról tanúskodik, hogy elsősorban és kizárólag az anyagi kérdés megoldatlansága akadályozta meg a lapolvasás bevezetését: már meglevő lap megrendelését nem engedélyezték közpénzből, új lap kiadására pedig szintén nem volt meg a szükséges összeg. A javallatokra válaszul küldött királyi leirat sem oldotta meg a kérdést.

A kiadandó egyetemi lappal kapcsolatos 1780. február 4-i keletű uralkodói döntés láthatóan a három javaslat gondos tanulmányozása és egyeztetése alapján született meg. A legfontosabb elvi kérdésekben MAKÓ javaslatával értett egyet, ezért két különböző lap kiadását rendeli el. Az egyetem feladata a tudományos folyóirat kiadása, amelynek MAKÓ-megjelölte célját — a hazai szellemi élet eredményeinek külföldi elismertetését — igen melegen helyesli az uralkodónő; úgyszintén MAKÓnak azt a propozícióját, hogy az egyetem fakultásai az ország értelmiségét is vonják be a lap munkatársi gárdájába.

A megvalósítással kapcsolatban kimondja a határozat, hogy a laphoz szükséges külföldi könyvek és folyóiratok költségeit — a szükséges összeg előzetes felterjesztése után — az egyetem pénztárából kell fedezni s ugyanez az intézmény biztosítsa a hazai értelmiséggel való levelezés költségeit is. Fel kell mérni és jóváhagyásra felterjeszteni az előre látható nyomdai költségeket. Arról

azonban nem szól a döntés, miből biztosítsa az egyetem mindezt, holott a szenátus már a javaslatok továbbításakor írásban kijelentette, hogy nincs rá fedezete. Ugyancsak teljesen hallgat a döntés a szerkesztőnek járó díjazásról, amelyet az egyetem felirata szintén szóvá tett, holott részletes utasítást ad a soron következő feladatokról: fel kell osztani a munkát a fakultások között, mielőbb összetoborozni és tájékoztatni a leendő külső munkatársakat, elkészíteni egy a lap címét, szerkesztési és kiadási elveit, megjelenési idejének, formájának részletes adatait közzétevő tervezetet, s a jóváhagyás után májusra nyomtatásában is közreadni a kéziratát. A szerkesztés és kiadás munkájának összefogására egy megbízott szerkesztő kijelölését tartja szükségesnek a királynő. Az alapelvekről és a legközelebbi feladatokról tehát részletesen szól a királyi döntés, a költségeknél azonban nem vette tekintetbe a szükséges pénzösszeg hiányáról szóló előzetes jelentéseket.

A leirat második fele az iskolai lappal kapcsolatos elvi és gyakorlati előírásokat tartalmazza. E tekintetben MÁRIA TERÉZIA nem MAKÓ, hanem MOLNÁR véleményét fogadta el, amennyiben nem a tanár belátására bízta a külföldről megrendelt lapok felolvasandó cikkeinek kiválasztását, hanem a külföldi újságok gondosan megrostált híreiből és hazai igazgatóktól gyűjtött anyagból külön iskolai célú kiadását rendeli el, amely a Ratio céljainak megfelelően történelmi, földrajzi, természettudományi és egyéb fogalmakat nyújtson a diákoknak. A tudományos folyóirat szerkesztéséhez hasonlóan előírja egy szerkesztő személy kijelölését, a kiadás módjának részletes kidolgozását és felső jóváhagyásra felterjesztését. Felveti a lehetőséget, hogy e lap esetleg ne Budán, hanem Pozsonyban készüljön, ahol a tanügyi bizottság közvetlen ellenőrzése alatt állhatna. (TERSZTYÁNSZKY említett, 1780 tavaszán Pozsonyba küldött tervezete nyilvánvalóan a döntés e szakaszával összefüggésben született meg.)

Az előállításához szükséges pénzt: több külföldi politikai és tudományos lap előfizetését, a levelezési és nyomtatási költségeket az első időben a tanügyi alapból kívánja MÁRIA TERÉZIA kifizettetni, de azt reméli, hogy bár a példányok nagy részét ingyen osztják majd szét, a tehetősebb diákok és más érdeklődő olvasók jóvoltából hamarosan nemcsak a lap előállítási költségei térülnek meg, hanem még némi haszon is jut a szerkesztőnek, aki *a maga kockázatára* adja ki a lapot. Minthogy az egyetem, illetve a tanügyi alap nem két, de egy lap költségeit sem tudta vállalni, a szerkesztő kockázata volt a lappal kapcsolatos egyetlen realitás.

Az ifjúságnak szánt lap ügye tehát a már eredetileg ellentmondásos megfogalmazás után a konkrét megvalósítás érdekében tett erőfeszítések másfél esztendeje alatt csak távolabb került az eredeti elképzelésektől. Az elfogadott javaslat, amely a részletfeladathoz képest nagyobb jelentőségű, az egész magyar művelődés ügyének teendő szolgálatot tűzött az egyetem elé, helyes volt, az iskolai lap szerkesztésére nem az egyetem tanárai voltak hivatva. Az iskolai lap terve viszont az eredeti koncepcióhoz képest egy szűkebb szellemi horizontú, „az ifjúság számára átdolgozott” kiadványfajta irányába módosult. Minthogy anyagilag egyik lap sem volt megalapozva, a tervek megvalósítása szép csendesen elaludt.

É kudarcba fulladt kísérlettel részben párhuzamosan, részben azt követően egy másik — hasonlóan eredménytelen — lapkiadási terv is kialakult az iskolaüggyel foglalkozó intézmények és hatóságok fórumán.

1779. április 29-én — tehát az egyetemi lap tervezeteinek elkészültével csak

nem egyidőben — az egyetemi tanács felszólítást kapott, nyilatkozzék arról, vajon megfelelne-e iskolai használatra a Bécsben megjelenő, *Allergnädigst privilegirte Anzeigen aus sämtlich kaiserlich-königlichen Erbländern herausgegeben* című német nyelvű lap. Ismeretes, hogy ez KOLLÁR Ádám szellemi irányítása alatt, TERSZTYÁNSZKY Dániel szerkesztésében jelent meg.²⁷

A szenátus igen nagy elismeréssel szolt a lapról tartalmi és nyelvi szempontból egyaránt, megjegyezte, hogy kívánatos lenne az utánnyomása, a körülmények miatt azonban mégis inkább egy a lapból rövidített formában közreadandó, a hazai történelemre és természeti viszonyokra szorítóköző kompendium mellett foglalt állást.

Az ügyvel kapcsolatos következő lépések két kérdésre terjeszkedtek ki, az egyik — e dolgozat tárgyához közvetlenül nem kapcsolódó téma — a fennmaradt, mintegy 120 példány megvásárlására vonatkozott a tanügyi alap költségén az akadémiák, fő- és algimnáziumok, valamint a grammatikai iskolák könyvtárai részére.

A másik, számunkra fontosabb része az ügynek egy az iskolák használatára szánt új periodika létrehozásának tervét eredményezte.

Az ötlet az egyetemi tanács által javasolt kompendiumból nőtt ki, amely tervre az uralkodónő 1779. október 8-án kelt leirata azt a választ adta, kérjék ki a lap szerzőinek véleményét.

Az *Anzeigent* címlapja tanúsága szerint egy „társaság” adta ki, az „Auctor Ephemeridium” aláírású Humillima Declaratio azonban — amelyen dátum nem szerepel, de 1780. január 26. előtt készült, mert a tanügyi bizottság ekkori felirata említi, — egy személy, valószínűleg TERSZTYÁNSZKY Dániel műve volt. Amint már korábban kiderült, ő volt az iskolai folyóirat létesítésének legfőbb mozgatója, s az ő szerzőségére vall ekkor megfogalmazott prozódíója is, amely kompendium helyett új, periodikus kiadvány létrehozását javasolja a megszűnt *Anzeigen* helyett, *Beyträge zur Kenntniß der königlichen ungarischen Erbländer* címmel, negyedévenként megjelenő, mintegy 12 íves, kizárólag magyar tárgyú írásokból álló lapként.

Az egyetemi tanács jóindulatát nemcsak a nyomda várható hasznának említésével igyekezett megnyerni és biztosítani, de annak hangsúlyozásával is, hogy a lap remélhetően további hasonló, vagy más jellegű hazai tudományos vállalkozásokra fog buzdítani. A tanügyi bizottság magáévá tette és felterjesztette a szerkesztő érveit.

1780. május 4-én ismét nyilatkozik az egyetemi tanács az ügyben, bár nem a javasolt új periodikáról szól, hanem továbbra is a kompendiumot emlegeti. Kijelenti, hogy a munkát deák nyelven kellene kiadni, mivel sok olyan tanár van, aki nem tud németül, s úgy látja jónak, hogy a kiadvány ne az egyetemi nyomda betűivel és költségén jelenjék meg.

A tanügyi bizottság a javaslattal kapcsolatban nem foglal állást, az uralkodónő döntését kéri, aki elfogadja a latin nyelven való kiadást s felmenti az egyetemi nyomdát a feladat alól.

Az ügy következő irata egy 1780. augusztus 30-án kelt, aláírás nélküli, de a szövegből megállapíthatóan ismét a szerkesztő, TERSZTYÁNSZKY Dániel tollá-

²⁷ CSÓKA J. Lajos az *Anzeigen* szellemi irányítását is Kollárnak tulajdonítja ugyan, de a műve 102. lapján említett BENCZUR-levél azt bizonyítja, hogy KOLLÁR nem foglalkozott rendszeresen a lap ügyeivel, nem olvasta a beküldött cikkeket, s tényleges szerkesztést TERSZTYÁNSZKY végezte.

ból származó „Humillima Nota”, amelyben a szerző nyilvánvalóan elkedvetlenedve szól az egyetemi szenátus nyilatkozatában foglaltakról, s látva, hogy az egyetem nem kívánja vállalni az új folyóirat kiadását, a maga részéről azt ajánlja, tartsák függőben az ügyet, amíg valamiféle előre nem látható alkalom adódik, esetleg egy könyvtáros vállalkozik a mű kiadására. A helytartótanács magáévá teszi a megoldást elodázó álláspontot s ilyen értelemben értesíti a tanügyi bizottságot.

Több mint négy esztendő múlt el ezután, amíg akadt olyan személy, aki a szerkesztést, s olyan nyomdász, aki a kiadást magára vállalta. 1784. december 16-án adta be a piarista HORÁNYI Elek, a pesti gimnázium történelemtanára a helytartótanácsához lapalapítási kérését. HORÁNYI tervezetének ténye eddig is ismeretes volt, röviden említi CSAPLÁR Benedek, s számontartja KÓKAY György összefoglaló munkája is.²⁸ Magát a beadványt és a Ratio Educationisszal való kapcsolatát azonban eddig nem tárta fel a kutatás.

Excellentissimi, Illustrissimi!

et

Spectabiles Domini Domini

mihi Benignissimi!

Scribere volens ex mente systematis Ephemerides potissimum Litterarias, supplico

I. Ut publica pro hac re concinnanda potestate doner.

II. Ut methodus eas conscribendi sive sciagraphia rei conspectum sistens auctoritate publica adprobetur.

Devinctissimus servus

Alexius Horányi e Scholis Piis mp.

Sciagraphia.

Ad culturam civilis vitae haud parum facit, multumque non raro adfert commodi notitia rerum earum, quae in variis orbis partibus in dies aguntur, neque ulla crebrius in sermonem venit, quam novorum eventorum commemoratio, abjectum animum, et desidiam profecto redolet, hac in parte juvenes hungaros hospites ac peregrinos esse. Quare subministranda erit opportunitas, nova publica non legendi modo, verum etiam fructus de iis optatos decerpenti. Hac de causa principis auctoritate, cum Universitas studiorum in Hungaria stabiliretur, decretum fuit, ut apud eandem Ephemerides Publicae rerum potissimum memoria dignissimarum refertae concinnarentur, quod re ista laudabile institutum magno Reipublicae Litterariae damno ab eadem (ignoro quibus de causis) neglectum fuit; atque ideo, ut aequissimae Regis voluntati satisfiat, et Universitatis gloriae, et communique utilitati consulatur, ad publicas Ephemerides conscribendas animum adjeci, hoc progressurus ordine. 1°. Disseram de rebus ecclesiasticis, politicis, et militaribus, ad Provincias Nostras Haereditarias pertinentibus, ad quas referentur Mandata Regia. 2°. Has ipsas brevissime attingam in exteris regnis. 3°. Felices in physica, aeconomia, et artefactis, mercatuque successus, et sinistros eventus. 4°. Egregia professorum Universitatem Scientiarum, Accademias, et Gymnasia constituentium molimina indicabo. 5°. Libros aetate nostra editos vel editos ab Hungaris vel nostris Provincialibus brevi adjecta epicrisi patefaciam. 6°. Denique, quidquid ad rem Litterariam, gentisque nostrae decus, atque emolumentum conferre potest, nostris ultio paginis inseram. Singula hebdomada mediam phylram in majore forma octava publici juris faciemus in Typographaeo Trattneriano, initiumque hujus ab exordio imminetis anni ducemus. Et ne conatibus nostris mora injiciatur, nos politica aequo excessi Consilii Regii Locumtenentialis arbitrio maturo subjeciemus, si quaedam occurrerent, quae Novis Vindobonensibus non continerentur. Litteraria vero, quae nec religionem, nec politicam tangunt, nec morum prohibitati adversantur, censorio illorum Judicio Pes-

²⁸ CSAPLÁR Benedek: *Révai Miklós élete. II.* Bp. 1883. 162. — KÓKAY György: *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795).* Bp. 1970. 422.

tini committemus, quos incorrupto animo assidue in litterarum cultura versari, magistra experientie didicimus, quique Sistema Viennensi apprime perspectum habent. Aliud jam nihil superest, quam ut harum Ephemeridum, quae sub nomine Memoriae Istropolitanae, prodibunt, conditorem vero Patriae cives, favore, benevolentia complectantur, secundasque liberalitate, virtute, atque exemplo vires sufficiant. Scribebam Pestini 16^a Xbris 1784.

Horányi tervezete a hét évvel korábban kiadott Ratio Educationis rendelkezéséből indul ki, első mondatait szószerint idézi a Ratio 155. §.-ából. Utal rá, hogy e fontos rendelkezés nem tudott megvalósulni, de okát — mint mondja — nem tudja. Részletes javaslatlall áll elő: vállalja, hogy híreket közöl a magyarországi és örökös tartományokbeli egyházi, politikai és katonai ügyekről, sőt külországokra is kiterjeszkedik. Ismertetni fogja a természet-tudományok, a gazdaság és az ipar fejlődését, sőt kudarcait is, a tanárok tudományos munkáit, vállalja a hazai és külföldi könyvek recenziálását, mindent felvesz lapjába, ami előbbre viheti a magyar művelődés ügyét.

Részletes elgondolással áll elő HORÁNYI a lap kiállítására: félfives, nagyobb nyolcadrét formájú hetilapot készült kiadni a pesti Trattner-nyomdában. Az *Ephemerides Vindobonenses*re kívánt támaszkodni, egyébként pedig alávetette volna magát a pesti cenzúrának.

Javaslatában azt is kijelenti, hogy vállalkozásában tekintettel lesz az egyetem dicsőségére is, — nyilvánvalóan a Ratio szelleméhez kívánt ezzel is alkalmazkodni, hiszen ő maga 1778-ban Budán szerzett filozófiai doktorátusa óta nem volt közelebbi kapcsolatban az egyetemmel. Talán e célkitűzésével függött össze a tervezett cím, a *Memoriae Istropolitanae* kiválasztása is. Hogy a tanügy története iránt is érdeklődő HORÁNYI a budai egyetemnek a hajdani pozsonyi Academia Istropolitánával való valamiféle kapcsolatát szerette volna hangsúlyozni,²⁹ vagy egyszerűen „dunai város” értelemben használta a jelzöt Pest városával kapcsolatban, ahol ekkor már az egyetem működött s ahol 1784-ben nyílt meg TRATTNER Mátvás nyomdája, nem tudni. Óvatosan hallgat HORÁNYI a kiadandó lap nyelvéről, bizonyosan azért, mert félévvel beadványa előtt életbelépett II. JÓZSEF németesítő nyelvrendelete, ő pedig nyilvánvalóan latin nyelvű lapot szándékozott kiadni.

Mivel a tervezet teljesen a Ratióban megfogalmazott igényeket fejezte ki, nem csoda, hogy igen gyorsan megkapta az engedélyt. A helytartótanács négy nappal később, december 20-án latin nyelvű levél kíséretében elküldi HORÁNYI tervét az egyetemi tanácsnak véleményezésre és a korábbi javaslatokkal való összevetésre. Úgy látszik, az egyetemnek nem volt kifogása, a szenátus bizonyosan örült, hogy akadt, aki vállalja a kiadás kockázatát, mert a helytartótanács már 1785. január 24-én — immár német nyelvű levélben — értesíti az egyetemet, hogy megadta HORÁNYI-nak az engedélyt saját költségén, vagy más kockázatára kiadandó lap közreadására.

Hogy a gyors döntés ellenére miért nem lett semmi a tervből, nem tudjuk; alighanem igazza van SZINNYEINEK³⁰, aki szerint a tervezett vállalkozás az előfizetők hiányán bukott meg.

²⁹ HORÁNYI iskolatörténeti érdeklődéséről egy ilyen tárgyú fennmaradt kézírata tanúskodik. L. SCHEDIUS Lajos bevezetését HORÁNYI: *Scriptores Piarum Scholarum* . . . Buda, 1809. II. XXIV.

³⁰ SZINNYEI J.: *Magyar írók élete és munkái*. IV. Bp. 1896. 107. hasáb.

A Ratio Educationisban felvetett folyóiratolvasás megvalósulása érdekében tett erőfeszítések, bár nem jártak teljes sikerrel, nem mondhatók egészen eredményteleneknek sem. Tudatosították egy tudományos folyóirat szükségességét és felkeltették egy az iskolaüggyel kapcsolatos lap létrehozásának igényét. Az újságolvasás révén remélt sokrétű hasznos gyarapodást — a modern világról szerzett politikai, gazdasági és tudományos ismeretek megszerzését, az államapparátus és az országban működő intézmények megismerését — az újságolvasásra szánt csekély idő alatt az iskolákban nem lehetett megvalósítani, erre a célra a lehetőségekkel számot vető megfontolás szerint nem is volt feltétlenül külön folyóiraatra szükség, így merült fel egy kompendium kiadásának terve, amely részben, és bizonyos módosulással MOLNÁR *Magyar Könyv-házának* négy első kötetében valósult aztán meg egyéni szellemi erőfeszítésből, könyvkiadói vállalkozásként, magyar nyelven.

A Ratióban előírt lap bizonyos funkcióit utóbb KOVACHICH Márton György *Merkur von Ungarn oder Literaturzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländern* című német nyelvű lapja vállalta magára, amelynek 1786. évi első kötete főként az iskolaüggyel kapcsolatos közléseket tartalmaznak, ezzel tehát a tervezett iskolaügyi hivatalos lapot igyekezett pótolni a szerkesztő. *Vorlesungen der Zeitungen* című közleményében pedig azt a célkitűzést fogalmazza meg KOVACHICH, hogy a politikai hírlapok részbeni pótlására tudományos újdonságokkal kell megismertetni a tanulóifjúságot. A *Merkur von Ungarn* minden tanintézetbe jár, s felolvasása az iskolákban fogalmat adhat az ifjúságnak a tanügyről és az irodalomról. „Nem szorul bizonyításra, hogy előbb kell megismerkedni a hazai és jelenkori dolgokkal, mint a múltbeliekkel és külföldiekkel” — írja s általánosabb síkra terelve érvelését DESCARTES-ra hivatkozva vallja, hogy az emberi tudás kezdete önmagunk megismerése.³¹

DÓRA F. CSANAK

La Ratio Educationis et les revues scolaires en Hongrie

La lecture des périodiques figure dans plusieurs projets de réforme pédagogique au 18e siècle. La Ratio Educationis, l'instruction royale de l'organisation scolaire de la Hongrie (1777.) ordonna la publication d'une revue spéciale pour la jeunesse, rédigée à l'Université de Buda. Le but proposé de cette revue fut la publication des nouvelles politiques et scientifiques aussi bien que des informations scolaires (concernant les disputes académiques, les dates d'examens, le décernement de décoration des professeurs etc.). L'étude fait l'analyse des projets différents de ce périodique, des tentatives de sa réalisation et des résultats partiels.

Trois membres du Sénat de l'Université — le directeur de la Faculté de Philosophie et de la Faculté de Droit, ainsi que le directeur du lycée de Buda — ont élaboré de projets différents. Le premier — dont l'auteur fut Pál MAKÓ, célèbre professeur de mathématiques — proposa l'abonnement de quelque périodique déjà existant pour la jeunesse, mais suggéra la publication d'une revue scientifique par les professeurs de l'Université en collaboration avec d'autres intellectuels du pays. Comme but il proposa de présenter les principaux ouvrages scientifiques étrangers en Hongrie et les résultats scientifiques hongrois à l'étranger. Les deux autres projets se contentèrent des publications secondaires, d'une sélection d'articles déjà parus. La reine, Marie Thérèse ordonna la réalisation de toute les deux revues, mais le projet échoua par l'insuffisance de l'argent. En 1784 un professeur piariste, Elek HORÁNYI réuscita l'idée d'une publication périodique pour la jeunesse dont les frais auraient été pourvus par une entreprise d'édition au lieu du Fond d'Étude de l'État. Entretemps on songea aussi à fabriquer un compendium pour la jeunesse d'un périodique publié à Vienne.

³¹ *Merkur von Ungarn* 1786. II. 872—873.

La tâche proposée par la Ratio Educationis a été tout de même réalisée — du moins partiellement — par des entreprises privées: l'auteur de la première fut ce même János MOLNÁR qui en directeur du lycée de Buda prépara l'un des projets de l'Université. Dans son ouvrage *Magyar Könyv-ház* (Bibliothèque hongroise) en 4 volumes (1783.) il publia nombre de révisions d'ouvrages étrangers et hongrois et obtint un succès considérable dans les milieux scolaires.

Le périodique intitulé *Merkur von Ungarn*, rédigé par M. Gy. KOVACHICH se chargea par contre des fonctions d'un bulletin officiel des établissements écoliers aussi, en esquissant l'organisation scolaire du pays, en même temps qu'il se proposa pour lecture dans les écoles secondaires et les académies royales.